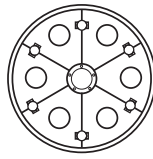

KECSKÉS D. GUSZTÁV

GLOBÁLIS HUMANITÁRIUS AKCIÓ
A HIDEGHÁBORÚ IDEJÉN
Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA
DISSERTATIONES

Seriem fundavit

PÁL FODOR

Redigit

ANTAL MOLNÁR

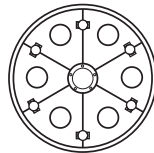
Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2025

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

Kecskés D. Gusztáv

GLOBÁLIS HUMANITÁRIUS AKCIÓ
A HIDEGHÁBORÚ IDEJÉN

Az 1956-os magyar menekültek
nemzetközi befogadása

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet – Nemzeti Emlékezet Bizottsága
Budapest, 2025

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága
támogatta

Nemzeti
Kulturális
Alap

NEB

Lektorálta:
Murber Ibolya

© Kecskés D. Gusztáv, 2025
© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2025
© Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2025

ISBN 978-963-416-480-7
ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Címlapon:

A Swiss Air Line repülőjén érkezett magyar menekültek fogadása a zürichi repülőtéren,
1956. Comet Photo AG / Jack Metzger (Fortepan / ETH Zürich)

Hátlapon:

A Vöröskereszt vonatával Utrechtbe érkező magyar menekülteket megvendégelik
az önkéntesek. Utrecht, 1956. november 14. Anefo / Herbert F. Behrens
(Fortepan / Nationaal Archief)

Kiadja a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Felelős kiadó: Balogh Balázs (HUN-REN BTK),
Molnár Antal (HUN-REN BTK TTI), Rabóczki Bence (NEB Hivatala)
Nyomdai előkészítés: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető és kiadói szerkesztő: Kovács Éva
Olvasószerkesztő: Csák Lilla
Képszerkesztő: Kocsis Gabriella
Mutató: Kalotai Noémi
Borító és tördelés: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munka: Prime Rate Zrt., Budapest
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
Előszó	11
Általános bevezetés: menekülés és a nemzetközi befogadás rendkívüli sikere	15
I. RÉSZ: AZ EGYESÜLT NEMZETEK MENEKÜLTÜGYI FŐBIZTOSSÁGÁNAK SZEREPE	27
1. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság története 1956 őszéig	29
A háború utolsó évei	29
Új világszervezet alakul	33
Az UNHCR feladatai és jellemzői	35
Az UNHCR súlyos kiinduló helyzete	37
A Menekültügyi Főbiztosság lépései helyzetének megszilárdítására	40
2. A Menekültügyi Főbiztosság központi szerepben. A humanitárius akció megindulása és a pénzgyűjtési kampány	47
Nemzetközi jogi felhatalmazás	47
Feladatmegosztás az ENSZ-család intézményei között	48
A genfi Koordinációs Bizottság	51
A pénzgyűjtés folyamata és előzményei	54
Felhívások és eredmények	54
Az osztrák és jugoszláv pénzügyi igények	56
A nemzetközi pénzügyi összefogás	59
Az UNHCR szerepe a pénzalapok felhasználása során	63
Viták a befolyt pénzeszközök elosztása kapcsán	63
Az UNHCR erőteljes lobbitevékenysége	66
3. Az ENSZ-család intézményeinek nyilvános információs tevékenysége	73
Adatgyűjtés és jelentőtevékenység	73
Globális médiakampány	75
Átfogó tervek	76
Nagyívű megvalósítás: a nyomtatott sajtó, a fényképek, a rádió és a film	79
Az ENSZ Titkársága Sajtóosztályának és az UNHCR tájékoztatási részlegének viszonya	86
Az UNHCR lépései a sajtóhatás tartóssá tétele érdekében	89

4. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a magyar menekültek nemzetközi jogvédelme	97
A nemzetközi menekültjog jellemzői és kialakulása	97
Az UNHCR menekültek jogait védő tevékenységének céljai, lehetőségei és intézményes keretei	99
A menekültstátusz megadásának kérdése	106
Az átmeneti megoldások időszaka	106
Az UNHCR állásfoglalásának megszületése	112
A menekültek védelme a munkaerőpiacon	116
Az okmányok beszerzése	118
Az állampolgársággal összefüggő ügyek	120
A Kádár-kormány emigráltakat érintő jogalkotó tevékenységének figyelemmel kísérése	122
A „konzuli útlevel” ügye	122
Hazalátogatás Magyarországra	126
5. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat. Repatriálás és családegyesítés	133
A kiindulópont: a Kádár-kormány helyzete 1956 őszén	133
A magyar kormányzat viszonyulása az 1956-os menekültekhez	136
Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány	142
Együttműködés és érdekelttség	142
Stagnálás és hanyatlás	147
Út a szakításhoz: repatriálás kontra családegyesítés	153
6. Következtetések	161
II. RÉSZ: A NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS AKCIÓ TOVÁBBI RÉSZTVEVŐI	
167	
7. Menekültszállítás és hidegháború. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának szerepvállalása	169
Az ICEM létrejötte és működésének körülményei az 1950-es években	169
Nemzetközi szervezet születik	169
Alapszabály, működés, feladatok	173
Az 1950-es évek fejleményei	174
Az ICEM prioritásai a magyar menekültválság előestéjén	176
Az ICEM és az 1956-os magyar menekültek	177
A kezdet	177
Az ICEM ausztriai segítségnyújtásának szakaszai	180
Az ICEM Jugoszláviában	184
Szállítás, regisztráció, sajtómunka	186
A siker okai	190
8. Humanitárius akció globális méretekben. A Vöröskereszt Társaságok ligájának részvétele	195
Az előzmények	195
A globális partner	198

TARTALOM

Ausztria	199
Jugoszlávia	215
Gondoskodás az elszállítás során	218
Segítség a végleges letelepedés államaiban	220
Az akció mérlege	220
9. Humanitárius diplomácia a vasfüggönyön át. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának szerepe	229
Az előzmények	229
Adatbank és keresőszolgálat	229
A hadifoglyok és menekültek hazatérésének elősegítése	231
A kiskorú menekültek és a családegyesítés	232
A fejlődés tényezői: belső értékrend és külső kihívások	232
A segélytevékenység megindulása	236
Központi adatbank és keresőszolgálat	238
Részvétel a magyar menekültek repatriálásában	244
Repatriálás és/vagy családegyesítés?	246
A siker megítélése: változó nemzetközi környezet és az elvek állandósága	250
10. A láthatatlan szereplő. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) részvétele	261
Az enyhülés hatásai	261
A menekültügy a NATO-ban a magyar exodust megelőzően	264
A NATO válasza a magyar menekültválságra	267
11. Általános következtetések	275
Rövidítések jegyzéke	285
Források	289
Levéltári forrásörző helyek	289
Internetes források	290
Dokumentumgyűjtemények, adattárak	291
Irodalom	293
Monográfiák, tanulmánykötetek	293
Tanulmányok, forrásközlések	299
Summary	309
Személynévmutató	311
Helynévmutató	317

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton fejezem ki köszönetemet mindazoknak, akik segítettek e könyv létrejöttét. Köszönetet mondok munkahelyem, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet vezetésének a mű elkészítéséhez biztosított kiváló szakmai és munkafeltételekért és a tudományos információs osztálynak a kiadás lelkiismeretes és szakmailag magas szintű előkészítéséért.

Hálás vagyok Murber Ibolyának a könyv alapos szakmai lektorálásáért.

Megköszönöm a munkámat támogató történészek tanácsait, különösen intézeti kollégáim, Apor Péter, Horváth Sándor, Scheibner Tamás, Andreas Schmidt-Schweizer, továbbá Békés Csaba, Deák Nóra, Hegedűs Gyula, Illés Sándor, J. Nagy László, Kubassek János, Máté Zsolt, Murber Ibolya, Nagy András, Nagy Boldizsár, James P. Niessen, Palasik Mária, Somlai Katalin, Rainer M. János és Tiphaine Robert önzetlen támogatását.

Nagyban előrevitte munkámat a felhasznált forrásokat őrző nagyszámú hazai és külföldi levéltár személyzetének az együttműködő hozzáállása.

A könyv alapjául szolgáló külföldi kutatásokat a *Magyarország és az ENSZ, 1945–1990* című OTKA-pályázat (azonosító: 68767), a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, a francia kormány, a belga Fonds national de recherche scientifique (FNRS), a Brit Akadémia, a Swiss National Science Foundation (SNSF), az ILO Century Project, az École des Hautes Études en Sciences Sociales és a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjjal támogatta.

A kézirat végső formába öntését segítette *Az 1956 utáni menekültség és a magyar emigráns közösségek a hidegháború idején* című NKFI-pályázat (NKFI-1 FK-135586, Tsz.: 72063).

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Könyvkiadás Kollégiuma (pályázati azonosító: 203137/4658), valamint a Nemzeti Emlékezet Bizottsága finanszírozta.

Nem múló hálával gondolok feleségemre, Emesére, akinek az elszánt támogatása nélkül ez a könyv bizonyosan nem született volna meg.

ELŐSZÓ

„A terhek ilyen megosztását a menekültekkel kapcsolatos munkában mindig ideálisnak tekintették, azonban mostanáig ez nem volt »realis lehetőség«.”
(James Morgan Read menekültügyi helyettes főbiztos, 1956. november 19.)

Az 1956-os magyar forradalom leverését követő menekülthullám és a befogadásukra nemzetközi szinten szervezett humanitárius akció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. A magyar menekültek mintegy kétszázezres tömegének ellátása, tovább szállítása és letelepítése a nemzetközi menekültsegélyezés rendkívüli sikere volt, amelyben az ENSZ-család intézményei, valamint más kormányközi, kormányzati és nem kormányzati humanitárius szervezetek is kiemelkedő szerepet játszottak.

Az 1956-os magyar menekültválság mint a nemzetközi menekültbefogadás egyik alaptörténete nagy hangsúllyal szerepel ugyan a kézikönyvekben, széles körű levéltári kutatásokra alapozott összegzés azonban még nem készült róla. Louise W. Holborn klasszikusnak számító könyvében alapos dokumentációval foglalja össze, hogy mi jellemezte az európai menekültek és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) helyzetét az 1956-os magyar forradalom előestéjén.¹ Gil Loescher az UNHCR történetéről írott alpművében hangsúlyozza a magyar menekültválság jelentőségét a főbiztosság hatókörének kiterjesztésében. Ez az ENSZ-intézmény éppen a magyar menekültprobléma megoldásával összefüggésben vált a menekültekkel foglalkozó nemzetközi humanitárius rendszer legfontosabb alkotóelemévé.² Az UNHCR megalakulásának ötvenedik évfordulójára kiadott hivatalos történeti áttekintés (2000) a magyar menekültek sürgősségi segélyezését szintén kiemelkedő jelentőségű eseményként tárgyalja.³ Peter Gatrell szerint „az 1956-os forradalom kitörése a legdrámaibb menekültválságot okozó esemény volt az európai kontinensen a második világháború vége és Jugoszlávia 1991-es összeomlása közötti időben”.⁴ A menekültek világevéről írott monográfiája ugyancsak ezt az értékelést hangsúlyozza.⁵ A nyugati államok szorosabb együttműködésének igénye a szovjet blokkból menekülők kezelésében már az 1948. februári prágai puccs óta megfigyelhető volt. Az erre irányuló erőfeszítések legfontosabb elemének Emmanuel Comte az 1951-es genfi menekültügyi egyezmény elfogadását és gyors életbe lépését tekinti.

1 Holborn, 1975.

2 Loescher, 2001a.

3 Cutts (ed.), 2000.

4 Gatrell, 2013. 111.

5 Gatrell, 2011.

Egyetérthetünk azon megállapításával, mely szerint a nyugati kormányoknak az 1956-os magyar menekültek befogadásakor látható olajozott együttműködése e mélyülő kooperáció betetőzése volt.⁶ Ugyancsak osztom az amerikai menekültbefogadási rendszert a korai hidegháború időszakára vonatkozóan vizsgáló Peter J. Verovšek azon értékelését, amely a migrációt az USA és a Szovjetunió közti geopolitikai harc egyik frontjaként értelmezi.⁷ A Lina Venturas által szerkesztett tanulmánykötet a migráció intézményesítésében és nemzetközi szabályozásában az 1950-es évek elejétől kulcsszerepet játszó Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) működését és jelentőségét részletesen feltárja. Az 1956-os magyar menekültválság megoldásában is erőteljesen részt vállaló szervezet alapítói hidat kívántak építeni a népességfelesleget kibocsátó országok és a befogadó tengerentúli államok között.⁸

Mindazonáltal nincs részletes tudományos feldolgozás, amely a magyar menekültek érdekében végrehajtott nemzetközi humanitárius akció teljes dimenzióját elemezte volna. A hozzáférhető levéltári forrásoknak csak töredékét tárták fel a korábbi kutatások. Így például a NATO és a két genfi központú nemzetközi Vöröskereszt-szervezet levéltárát vagy a magyar iratanyagot alig tanulmányozták ebből a szempontból. A magyar szakirodalomban vannak ugyan tanulmányok arról, hogyan zajlott a magyar menekültek befogadása egyes nyugati országokban,⁹ nincs azonban összefoglaló monográfia és részletes elemzés a nemzetközi intézmények tevékenységéről, amelyek oly nagy szerepet kaptak a magyar menekültkérdés megoldásában. A magyar menekültekkel kapcsolatos NATO-beli tárgyalásokról és a franciaországi befogadás külső és belső körülményeiről elsőként PhD-disszertációmban adtam hírt.¹⁰

Kutatásaim során az 1956-os magyar menekültválság megoldása céljából szervezett nemzetközi humanitárius akciót a nemzetközi szervezetek és a nyugati nagyhatalmak levéltári anyaga, továbbá a magyar kormányzati és párt-dokumentumok révén átfogóan vizsgáltam. Jelen könyvben ezeknek a kutatásoknak az eredményeit adom közre.

Humanitárius csoda szemtanúi lehetünk honfitársaink tömeges nemzetközi befogadását vizsgálva? Három alapkérdésre keresem a választ: mivel magyarázható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere? Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le? Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?

6 Comte, 2020. 1–2, 16–18.

7 Verovšek, 2018.

8 Venturas (ed.), 2015. 6.

9 Íme néhány az újabb publikációk közül: Balogh, 2016; Cseresnyés, 2007; Deák, 2016; Dreisziger, 2008; Gajdócsi, 2010; Kovács, 2016; Murber, 2016; Schmidt-Schweizer, 2018. Az 1956-os menekültválságra vonatkozó kutatások eredményeit összefoglaló legteljesebb kézikönyv: Kecskés D. – Scheibner (szerk.), 2022.

10 Lásd Kecskés D., 2007.

ELŐSZÓ

A kiindulási kérdéseket empirikus megközelítéssel, széles körű nemzetközi és hazai levéltári forrásanyag és szakirodalom feldolgozása révén igyekszem megválaszolni.

Mivel a témáról nagyon csekély számban állt rendelkezésre kutatásokon alapuló szakirodalom, az elsődleges források felhasználása döntő jelentőségű volt. A lehető legszélesebb körű forrásbázis megteremtése érdekében a források több típusát (levéltári és publikált források, sajtó) és nagyszámú forrásörző hely anyagát (magyar külügyi és pártanyag, hivatalos ENSZ-dokumentumok, az ENSZ és más nemzetközi intézmények nemzetközi titkárságainak belső iratai, a nagyhatalmak külügyi dokumentumai stb.) vettem össze. A kormányközi szervezetek iratai, a nem kormányzati nemzetközi szervezetek dokumentumai és az egyes országok kormányzati adminisztrációból származó iratok a kérdés más és más lényeges vetületét világítják meg. Előfordult, hogy egy adott intézmény dokumentumai több helyről kerültek elő: az ENSZ Titkársága magyar vonatkozású belső dokumentumait New Yorkban, az ENSZ Levéltárában és a Butler Libraryben, Stockholmban, a svéd Királyi Könyvtár Kézirattárának Hammarskjöld Gyűjteményében és Brüsszelben, Hédervár Klára egykori ENSZ-alkalmazott lakásán találtam meg. Az ENSZ-intézménycsalád Genfben (például az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala, a Menekültügyi Főbiztosság) és Párizsban (az UNESCO Levéltára) található archívumai is értékes adalékokkal szolgáltak. A többi kormányközi szervezet (így a NATO Brüsszelben, a Nemzetközi Migrációs Szervezet Genfben) és nem kormányzati szervezetek (például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, az Egyházak Világtanácsa) szintén kiegészítették a képet. A nemzetközi szervezetekben is érvényesülő nagyhatalmi érdekek megértéséhez ugyanakkor fontos volt az amerikai, francia, brit és belga kormányzati és diplomáciai iratok megismerése is. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában tárolt külügyi és pártanyagok alapján pedig tanulmányozhattam a Kádár-kormány emigrációs politikáját és a nyugati humanitárius szervezetekkel való érintkezését.

A bőséges és sokoldalú nemzetközi levéltári anyag lehetővé teszi, hogy a humanitárius ideák, valamint a nyugati és a szovjet blokk között dúló hidegháborús propagandaharc eredőjeként 1956–1957-ben végbement menekültsegélyezést árnyaltan elemezzük, és ezáltal hozzájáruljunk a nemzetközi humanitárius mozgalom, valamint a migráció történetének feltárása iránti, növekvő nemzetközi tudományos érdeklődés kielégítéséhez. Bepillantást kapunk továbbá a menekültek tábori életének mindennapjaiba is. Mindezeknek köszönhetően a jelen értekezés az 1956-os magyar forradalom nemzetközi összefüggéseiről szóló szakirodalmat is bővíti.